

ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

<https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.6>

УДК 316.614-057.87

Влада Євсєєва

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ МОНЕТАРНОЇ КУЛЬТУРИ

Євсєєва Влада. Теоретичні передумови вивчення феномену монетарної культури.

Вступ. Статтю присвячено дослідженню передумов вивчення феномену монетарної культури особистості. Теоретично обґрунтовано, що монетарна культура має своїм підґрунтям вивчення ролі грошей в соціумі в рамках філософських, соціологічних, економічних та психологічних досліджень.

Мета. Аналіз наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, що є основою становлення монетарної культури як соціально-психологічного феномену.

Методи: системний аналіз, синтез, узагальнення.

Результати. Висвітлено теоретичні передумови вивчення феномену монетарної культури, розкрито її соціально-психологічну сутність. Проаналізовано основні теорії грошей. З'ясовано, що погляди на соціально-психологічні аспекти функціонування грошей пройшли довгий шлях еволюції в історії наукової думки. Визначено, що порівняно нове поняття «монетарна культура» є процесом формування в особистості знань про гроші, навичок монетарної поведінки, цілісного відображення в свідомості людини монетарних відносин.

Висновки. У статті проаналізовано основні теоретичні підходи, які є передумовами вивчення монетарної культури як соціально-психологічного феномену.

Ключові слова: монетарна культура, гроші, монетарні уявлення, монетарна поведінка, особистість, теоретичні підходи.

Yevsieieva, Vlada. Theoretical prerequisites for studying the phenomenon of monetary culture.

Introduction. The article deals with the prerequisites for studying the phenomenon of monetary culture of the individual. The author analyzes monetary culture and the role of money from the perspectives of philosophy, sociology, economics and psychology.

Aim. To analyze scientific studies on monetary culture as a socio-psychological phenomenon conducted by Ukrainian and foreign scientists.

Methods: system analysis, synthesis, and generalization.

Results. The analyzed the theoretical prerequisites for studying the phenomenon of monetary culture, its social and psychological nature, as well as the main theories of money. Researchers propose different approaches to social and psychological aspects of money. A relatively new concept of monetary culture is defined as the process and result of the individual's development of knowledge about money, monetary behavior skills, and a holistic reflection of monetary relations.

Conclusions. The article analyzes the main theoretical approaches that are the prerequisites for studying monetary culture as a socio-psychological phenomenon.

Key words: money, monetary culture, monetary ideas, monetary behavior, personality, theoretical approaches.

Вступ. Актуальність вивчення монетарної культури пов'язана з трансформацією ставлення людей до грошей у пострадянський період, а також з проблемами формування монетарної культури, яка відповідає як потребам особистості, так і вимогам ринкової економіки. Сучасній людині доводиться орієнтуватися у досить складній фінансово-економічній та соціальній ситуації, пов'язаній з воєнним станом в Україні. Процес розвитку монетарної культури особистості є однією з найважливіших довгострокових стратегічних завдань та напрямом діяльності держави при побудові цивілізованих ринкових відносин. Від рівня сформованості у людей монетарної культури та їхньої підготовки до ефективної самореалізації в умовах ринку залежатиме їхня успішна

соціалізація, повноцінна адаптація та діяльнісна мобільність, а також розв'язання проблем фінансово-економічної стабільності суспільства. У зв'язку з цим проблема монетарної культури людей взагалі та становлення особистості як суб'єкта монетарних відносин, зокрема, набуває особливої актуальності як у теоретичному, так і практичному аспектах. Тому цілком виправданим видається той особливий інтерес до проблеми монетарної культури особистості, який спостерігається останніми роками на сторінках філософської, соціологічної, педагогічної та психологічної літератури.

У працях українських та зарубіжних дослідників висвітлюються багато аспектів, що мають велике значення для нашого дослідження. Зокрема, для визначення теоретико-методологічної бази дослідження монетарної культури важливими є теорії грошей у класичній та сучасній соціології – J. Coleman, (1990), G. Simmel (1991), M. Weber (1924), V. A. Zelizer (2018), D. Lassarres (1996), J. Habermas (1999); соціально-психологічні дослідження, присвячені вивченню грошей – І. Зубіашвілі (2019), E. Davies (1995), G. Katona (2018), М. Шкребець (2005); дослідження, присвячені особливостям ставлення особистості до грошей на різних вікових етапах – Л. Карамушка та О. Ходакевич (2017), A. Strauss (2020), T. Tang (1997).

Розвиток економічного мислення особистості в процесі засвоєння монетарних уявлень досліджували К. Danziger (1998), Н. С. Lindgren (1991), R. Sutton (2018), A. Furnham (2018). Впливу соціально-демографічних чинників на формування монетарних уявлень присвячені наукові праці L. Marshall та Н. Magruder (1969), G. Jahoda (1979).

Проте проблема вивчення теоретичних передумов виникнення монетарної культури особистості ще не знайшла достатнього відображення в соціально-психологічній літературі.

Мета дослідження. Аналіз наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, що є основою становлення монетарної культури як соціально-психологічного феномену.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні джерела, що вплинули на становлення феномену монетарної культури особистості.
2. Розкрити соціально-психологічну сутність феномену монетарної культури особистості.

Методи дослідження. Використано такі методи теоретичного дослідження, як системний аналіз, синтез, узагальнення.

Результати дослідження та їх обговорення. Проблема монетарної культури особистості має своїм підґрунтям вивчення ролі грошей в соціумі в рамках філософських, соціологічних, економічних та психологічних досліджень і передбачає аналіз еволюції теорії грошей. Порівняно нове поняття «монетарна культура» розглядається як процес формування у особистості знань про гроші, навичок. Для розвитку теорії монетарної культури особистості дуже важливу роль відіграє визначення поняття культури в цілому, оскільки лише на основі визначення загального поняття можливе визначення понять, похідних від нього (Шкребець, 2005).

Теоретичний аналіз феномену культури свідчить, що характеристика монетарного аспекту цього поняття виражається різноманітними підходами та різними рівнями дефініції (табл. 1).

У нашій роботі ми маємо намір спиратися на діяльнісну парадигму розуміння феномену культури. Діяльнісна парадигма культури розглядає її крізь призму людської діяльності, використовуваних при цьому технологій і результатів цієї діяльності. Це розуміння ґрунтується на тому, що поняття культури і діяльності тісно взаємопов'язані

Фундаментальна властивість культури бути засобом діяльності людей концентровано виражає зміст культури та інтегрує всі інші її характеристики. Ті визначення культури, основу яких становить творча діяльність людини і, отже, сама людина як суб'єкт цієї діяльності, націлюють дослідників на розуміння цього явища в єдності його процесуального розвитку та результатів (Шкребець, 2005).

Теоретичні підходи до вивчення монетарної культури

Назва підходу	Характеристика
Соціологічний підхід	Монетарна культура розглядається як її трансляція від покоління до покоління, як загальний механізм соціального наслідування, який охоплює і стихійний вплив середовища, і організований – виховання, освіту
Факторно-інституціональний підхід	Монетарна культура визначається як сукупність, неузгодженість і деяка автономність, а не жорстка ієрархічна система дії факторів та інститутів культури
Інтераціоналістський підхід	Монетарна культура в якості важливої детермінанти передбачає міжособистісну взаємодію, спілкування, без якої неможливо становлення особистості та сприйняття економічної картини світу
Інтеріоризований підхід	Монетарна культура являє собою засвоєння особистістю норм, цінностей, настанов, стереотипів, що вироблені суспільством, в результаті чого у неї складається система внутрішніх регуляторів, форм монетарної поведінки
Інтраіндивідуальний підхід	Монетарна культура не вичерпується адаптацією до соціального середовища, а є творчою самореалізацією особистості, перетворенням себе, будується як діяльнісна модель індивідуалізації

Подібно до того, як культура регулює людську діяльність в цілому, існують окремі елементи культури, що регулюють людську діяльність у різних сферах, серед них і сферу грошового обігу. Отже, ґрунтуючись на діяльнісному підході до вивчення культури, можна дати попереднє визначення грошової культури як культурної сфери, що регулює всі види поведінки індивідів та груп із грошима.

У понятті «монетарна культура» міститься вказівка на наявність двох сторін – грошей та культури. Як відмічає О. Мазаракі (2004), гроші «вплетені» в культуру, створюючи з нею цілісний феномен.

Дослідження грошей як соціокультурного феномену актуальне у зв'язку з формуванням у сучасну добу стану суспільного життя, означеного поняттям «фінансова цивілізація», під яким мають на увазі проникнення «економічного» на всі рівні соціокультурного буття людини (Скринник, 2006).

Звертання до теми монетарної культури вимагає попереднього аналізу історично сформованих підходів дослідження феномену грошей. Гроші довгий час залишалися поза активною увагою соціально-психологічної думки, в працях творців протопсихологічних теорій суспільства міститься низка ідей, надалі розвинутих дослідниками грошей і монетарної культури.

Перші спроби теоретично осмислити сутність грошей, їх вплив не лише на соціально-економічну сферу суспільства, а й на психологічну сферу окремого індивіда було зроблено античним мислителем – Aristotle (2019). Починаючи з Aristotle (2019), економіку ставили в один ряд з етикою і політикою як дисципліну практичної філософії, представники якої підкреслювали, що гроші самим характером свого виникнення є

продуктом соціального розвитку, що вони мають соціальну природу. Раціоналістична концепція, до якої можна віднести Aristotle (2019), вбачає в грошах символічний дублікат усіх цінностей, створених людьми.

У наступні епохи мислителі більш глибоко проникли в суть грошей, підкреслюючи психологізм цього явища. Конструктивний аналіз соціальної сутності грошей дається в роботах представників німецької класичної філософії. Так, G. Hegel (1929) стверджував, що гроші відіграють особливу роль у суспільстві, у якому усе виробляється для обміну. На думку філософа, гроші не можуть бути досліджені як звичайний товар, тому що вони – товар загальний. Із суспільної ролі грошей, що забезпечують зв'язок речей як товарів і визначальний соціальний статус товаровласників, впливає влада над людьми. Тому гроші, виростаючи з товарного світу, перетворюються в пануючу відчужену форму (Hegel, 1929).

Магічну владу грошей G. Hegel (1929) пов'язував з системою спільності і взаємної залежності. Звідси реально впливає складна і суперечлива проблема соціальної сутності грошей, їх функцій у системі суспільних відносин і соціальної взаємодії. Автор одним із перших помічає духовну кризу суспільства, домінування матеріальних цінностей над духовними (Hegel, 1929).

Класичним зразком соціально-психологічного дослідження економічних явищ є роботи німецького соціолога G. Simmel (1991), який у своїх роботах аналізує декілька проблем – це проблеми цінностей, обміну, грошей та грошової культури. Розмірковуючи про сутність грошей, автор стверджує, що вони є феноменом культури й тісно пов'язані з нею і, як одне з творінь культури, з плином часу стали наймогутнішою силою її перетворення. У грошах об'єднуються зусилля і думки мільйонів людей, тому вони є носієм інформації. Автор наголошує на існуванні комунікативної та інтегруючої функції грошей. Гроші скріплюють різномірні елементи соціуму, конкуруючи в цьому відношенні з ідеологією, релігією, етикою (Simmel, 1991).

На основі поглядів G. Simmel (1991) можна дійти висновку, що чинниками монетарної культури є передусім різноманітні культурні норми, традиції суспільства, в якому живе людина. Усі ці норми засвоюються людиною в конкретних соціальних групах. Культура, освіта досить сильно впливають на розуміння індивідом функцій та призначення грошей. Феномен грошей тісно пов'язаний з інтелектом людини, адже грошовий обіг будується за законами логіки, а принципи функціонування фінансової системи можна використовувати, знаючи економічні закономірності. Тому суттєвим чинником монетарної культури є освіта, залучення до економічних знань (Simmel, 1991).

На думку G. Simmel (1991), гроші трансформують суспільство та культуру, руйнують родинні відносини, вони є інструментом модернізації традиційних суспільств і одночасно знищення малих культур.

Автор стверджує, що гроші як елемент культури та духовності здійснюють провідний вплив на духовну сферу людини (Simmel, 1991). На жаль, в наш час цей вплив руйнівний – матеріалізм витісняє духовні цінності: мораль, честь, гідність. На відміну від K. Marx (1972), G. Simmel (1991) вбачав вихід з такого положення речей не у знищенні грошей та приватної власності, а в зміні ставлення людини до них та відмові від ілюзій. Гроші є лише засобом реалізації людських потреб як матеріальних, так і духовних, а не самоціллю. Тому монетарна культура невід'ємна від морального виховання індивіда, який без усвідомлення істинних духовних цінностей не має розуміння істинного призначення грошей (Simmel, 1991).

Така, в цілому, концепція філософії грошей G. Simmel (1991), у якій він представляє зразок соціально-психологічного дослідження грошових відносин.

Підхід M. Weber (2008) до феномену грошей цілком укладається в межі економічної психології в сучасному розумінні. З точки зору вченого, моральне виховання та формування конструктивних монетарних норм у індивіда може забезпечити залучення до релігії, за умови, якщо релігія не буде заперечувати природну потребу людини в

матеріальних благах. У своїй праці «Протестантська етика та дух капіталізму» автор стверджує, що провідний вплив на монетарну культуру людини має релігія. Оскільки релігія є вищим проявом культури, тому вона і є визначальним чинником у створенні усіх соціальних систем, зокрема економічної. На думку соціолога, саме протестантська аскеза додала економіці психологічного імпульсу через ставлення до своєї праці як до покликання, легалізувала експлуатацію специфічної схильності до праці, оголосивши покликанням також і прагнення підприємця до збагачення (Weber, 2008).

Отже, М. Weber (2008) виправдовує прагнення людини до матеріальних благ та збагачення, оскільки воно закладено в природі людини, але лише за умов дотримання релігійної моралі та соціальної справедливості в суспільстві, де кожен його член рівний в правах та обов'язках. Гроші стають провідним мотивом до праці у людини, чим якісніше вона виконує свою роботу, тим більше отримує матеріальних благ. На думку автора, саме у праці виявляється протестантська аскеза, тому цей підхід ним був названий «раціоналізмом» на відміну від ірраціональної аскези в католицизмі, що полягає у відмові від усього матеріального. Отже, М. Weber (2008) доводить, що засвоєння індивідом монетарних норм та знань про гроші, формування монетарної поведінки відбувається через засвоєння традиційних релігійних норм певного суспільства (Weber, 2008).

Філософія і соціологія грошей зробили об'єктивно можливим і необхідним соціально-психологічне дослідження феномену монетарної культури, предметом вивчення якої є психологічне сприйняття грошей людьми, суспільством, державою, зв'язок грошей з цілями, мотивами, інтересами, що виявляються в самих різних формах економічної діяльності. Важливою передумовою вивчення феномену монетарної культури є теорія соціальних уявлень французького психолога S. Moscovici (2020). Дослідник розкриває суть соціальних уявлень через їх функції. Перша функція – інструмент пізнання. У своїх роботах S. Moscovici (2020) акцентує увагу на тому, що пізнання буденної свідомості пояснювальне, і цим воно відрізняється від описового пізнання науки. Друга функція соціальних уявлень – адаптаційна. Призначення її полягає в тому, щоб адаптувати соціальні факти, наукові відкриття та концепції до вже сформованих поглядів, думок і оцінок, які були засвоєні в минулому (Moscovici, 2020).

Третя функція соціальних уявлень – функція регуляції поведінки. Її зміст можна розкрити на прикладі соціальної взаємодії. Спостерігаючи за поведінкою іншої людини, суб'єкт реагує як представник соціальних груп. Це означає, що ми шукаємо пояснення поведінки не лише в особистості, індивідуальності і в обставинах, але і в тих соціальних категоріях, до яких належать люди (Moscovici, 2020). Спираючись на концепцію S. Moscovici (2020), можна стверджувати, що монетарні уявлення складають основу когнітивного компоненту монетарної культури й забезпечують пізнання грошей, пояснення їх функціональної ролі та інтеграцію набутого досвіду в сфері монетарних відносин. Монетарні уявлення регулюють не лише конкретні економічні операції, пов'язані з грошима, а й соціальну взаємодію загалом. Така належність до певного матеріального статусу змушує суб'єкта діяти в суспільстві певним чином, а інших суб'єктів пояснювати його реальну поведінку, керуючись соціальними уявленнями про матеріально забезпечені або матеріально незабезпечені категорії населення (Moscovici, 2020).

Іншою важливою науковою передумовою вивчення монетарної культури є виникнення в психології на початку 20-го сторіччя низки наукових теорій, які досліджували проблеми розвитку особистості та її соціалізації. Серед них психоаналіз, біхевіоризм, когнітивна та гуманістична психологія. Ідейні положення цих течій лягли в основу вивчення феномену монетарної культури.

Засновник психоаналізу S. Freud (2019) у своїй теорії розглядає біологічні чинники формування особистості. На його думку, рушійними силами розвитку є інстинкт самозбереження, що виявляється в сексуальному потягу, та інстинкт руйнування, що проявляється в агресивних спонукках. Усі інші форми поведінки є вторинними, похідними

від сексуальності та агресії. Отже, потреба в грошах є однією з форм прояву інстинкту самозбереження, адже гроші забезпечують виживання індивіда в сучасному світі. Формування рис особистості відбувається в ранньому дитинстві в переважно неусвідомленому періоді життя, в час, коли дія культури та соціуму на свідомість мінімальні й первинні потяги реалізуються вільно та природно. Дослідник послідовно описує п'ять стадій психосексуального розвитку й висловлює думку про те, що такі риси особистості як скнарність або марнотратство виникають на анальній стадії розвитку. Отже, засновник психоаналізу одним із перших розглядає особливості формування монетарної поведінки особистості, що є складовою монетарної культури (Freud, 2019).

S. Freud (2019) вперше звернув увагу на те, що ставлення дорослої людини до грошей може визначатися особливостями її дитячої сексуальності. На думку автора, щастя – відстрочена реалізація інфантильного бажання. От чому багатство приносить так мало щастя: гроші не можуть бути бажанням немовляти. S. Freud (2019) виокремлює три основні риси характеру людей, фіксованих на анальній стадії: акуратність, скнарність й упертість, які він пов'язує також з охайністю, надійністю, сумлінністю, запальністю і мстивістю.

Згідно психоаналітичної теорії, всі діти відчують задоволення при дефекації. У віці близько двох років батьки починають привчати дітей до горщика. Привчання до горщика співпадає за часом з тією стадією розвитку дитини, коли вона бореться за автономію і незалежність. Часто привчання до горщика стає джерелом конфлікту між дитиною і батьками. Цей конфлікт може посилитися через непослідовну поведінку батьків, які, з одного боку, цінують фекалії як подарунок дитини, а з іншою – вважають їх брудними, не торкаються до них і прагнуть скоріше викинути. При цьому діти, яких постійно хвалили за успішне спорожнення шлунку, розглядаючи це як «подарунок» батькам, зростаючи, із задоволенням роблять подарунки і витрачають гроші. Ті ж, хто відмовлявся це зробити, згодом будуть схильні до накопичення грошей та скнарості. Отже, психоаналітична теорія напряму зв'язує травматичний досвід привчання до горщика з подальшим типом компенсаторної поведінки. Те, як скнара притримує гроші, розглядається як віддзеркалення дитячої відмови від дефекації на вимогу батьків. Марнотрат же, навпаки, нагадує дитину, котра прагне до схвалення батьками його «подарунків». Деякі люди вважають витрати умовою отримання любові і схвалення, і тому схильні витрачати гроші, коли відчують себе самотньо, тривожно або потребують любові.

Отже, в працях S. Freud (2019) містяться концептуальні основи патології формування монетарної культури особистості.

A. Adler (2006), на відміну від S. Freud (2019), вважав основним потягом людини й рушійною силою її розвитку – прагнення до влади. Відповідно, бажання володіння грошима є однією з форм утвердження особистої влади та переваги над іншими. A. Adler (2006), як і S. Freud (2019), намагався визначити детермінанти монетарної поведінки. Так, на його думку, заощадливість є проявом прагнення до переваги, а щедрість, навпаки, є проявом соціального інтересу, що включає альтруїстичну поведінку. A. Adler (2006) доводив, що соціалізація особистості є невід'ємною складовою розвитку особистості. Головним агентом соціалізації є сім'я, зокрема особливості сімейного виховання. Згідно з вченням A. Adler (2006), можна дійти висновку, що формування монетарної культури відбувається через передачу сімейних традицій поводження з грошима. Суттєвим чинником є також порядок народження дитини. Так, старша дитини в сім'ї має більший доступ до грошей, тому формування у неї монетарної культури проходить швидше. Найменша дитина в сім'ї, навпаки, часто доношує речі старших дітей, меншою мірою розпоряджається грошима, оскільки за неї це роблять старші, тому частіше у неї розвивається «грошовий інфантилізм» (Adler, 2006).

E. Fromm (2002) був прихильником теорії психоаналізу, але окрім біологічних чинників в розвитку особистості він виокремлює історичні та економічні чинники.

Бурхливий розвиток економіки, на думку дослідника, приводить до зміни розуміння людиною власного буття, провідною моделлю поведінки людини стає споживання, а основною потребою – потреба в матеріальних благах та грошах. Е. Fromm (2002) одним із перших класифікує грошові типи та моделі монетарної поведінки, пов'язуючи їх з особливостями конкретних суспільств та культур.

Так, у європейській культурі XVIII–XIX сторіччя переважала «продуктивна» модель поведінки, яка вимагала від людини чесності, працелюбності, високої майстерності. Панувало уявлення про успіх як автоматичний результат чесності в бізнесі. Одночасно спостерігались інші стилі поведінки: «користолюбний», в якому наголос робився на особистому накопиченні та прагненні до максимального споживчого комфорту; «експлуаторський» тип оголошував право сили, його головна мета – придбати дешевше, а продати дорожче.

У XX сторіччі з'являється нова модель – «ринкова». У ній переважає вміння «продати» свою особистість – вміння подати себе, привернути до себе увагу. Однією з основних рис західного економізму є розповсюдження правил та законів торговельних угод на відносини людей. Створюється тип поведінки за принципом купівлі-продажу, де важливими є вигода, комерційний розрахунок. «Ринкова орієнтація» у відносинах людей є проявом відчуження в капіталістичних суспільствах, коли індивідуальні якості, прагнення, почуття людей перетворюються в функції економіки, в своєрідні товари. Людські якості виражаються в їх абстрактній (грошово-вартісній) формі, нібито вони є грошовими вкладками.

«Рецептивна» модель передбачає, з одного боку, задоволення тим прибутком, який дають людині компетентні та активні люди, з другого – віру у можливість «швидких» грошей, готовність некритично сприймати будь-які форми збагачення, які розвиваються за активного сприяння реклами.

Розглядаючи сучасні типи монетарної поведінки, можна, наприклад, виокремити стиль, який сформувався в суспільстві, заснований на етиці «послуги», що замінила етику «особистості-товару».

Аналіз розглянутих моделей дозволяє стверджувати, що ціннісні орієнтації як чинник монетарної культури здійснюють домінуючий вплив на розвиток особистості в цілому.

Для вивчення монетарної культури цінним є розуміння поведінки представниками біхевіоризму, які, на відміну від представників психоаналізу, стверджують, що природу людини та соціальних явищ можна пізнати через поведінку індивіда. Так, В. F. Skinner (1978) довів, що поведінка визначається підкріпленням. Вивчаючи можливості навчіння і контролю за поведінкою людини, дослідник звертав особливу увагу на різні типи підкріплення та порівнював їх ефективність.

У житті сучасної людини умовне підкріплення є основним видом підкріплення при навчінні соціальній поведінці і контролю за ним. Найяскравіший приклад такого умовного підкріплення – це гроші. Самі по собі гроші не можуть задовольнити жодну біологічну потребу; але, асоціюючись з тим, що на них можна придбати (їжу, фізичний комфорт тощо), вони стають значною силою, що підкріплюють поведінку. Гроші асоціюються більш ніж з одним первинним підкріпленням, тому вони є генералізованим умовним підкріпленням.

Отже, гроші як унікальний соціально-економічний феномен дедалі більше починають впливати на психічний розвиток, тому все більш актуальним постає вивчення процесу монетарної культури як окремого соціального явища.

Наступним витком у розвитку біхевіоризму стала соціально-когнітивна теорія А. Bandura (1977). Центральним поняттям теорії було вікарне навчіння – здатність людини навчатися на прикладі інших індивідів, аналізуючи наслідки їхньої поведінки. Отже, А. Bandura (1977) надає провідну роль мисленню в навчінні людини. Автор теорії стверджує, що імітація поведінки відбувається лише на прикладі значущих людей для

особистості (членів сім'ї, популярних людей в суспільстві). Очевидно, що монетарна поведінка засвоюється також шляхом наслідування поведінки близького соціального оточення. Отже, можна дійти висновку, що основними механізмами формування монетарної культури особистості є імітація та наслідування (Bandura, 1977).

Намагання осмислити сутність монетарної культури можуть виявитись марними поза розглядом наукового доробку економістів з проблем розвитку «людини економічної». Саме економісти підготували підґрунтя для пошуку психологічних механізмів монетарної поведінки.

Так, А. Smith (2002), засновник економіки як самостійної науки, створив основи для розвитку теорії монетарної культури індивіда, розробивши уявлення про «економічну людину» як егоїстичну, раціональну, схильну до обміну. Автор передбачив, що принцип обміну стане однією з найглибших психічних потреб сучасної особистості, яка стала об'єктом вивчення Е. Fromm (2002).

Для А. Marshall і L. Magruder (1960) об'єктивним вимірником схильностей людини є гроші, які дозволяють виміряти силу спонукальних стимулів до дій. Велику увагу дослідники приділили мотивації споживача. Крім того, вони займались проблемою вибору між різними видами споживання, накопиченням та іншими психологізованими проблемами економіки.

Сучасні уявлення про макроекономічний вимір монетарної культури розроблені в працях американських економістів. J. Кейнес (2019) значну роль в економічному розвитку віддає підприємливості. Гроші до того ж виступають як вирішальний чинник мотивації економічної дії. Розглядаючи гроші як їхню теоретичну суть, його аналіз впливу грошей на соціальну поведінку людей дає можливість краще зрозуміти їх універсальне значення в житті суспільства (Кейнес, 2019).

Кон'юнктурна теорія видатного українського вченого-економіста М. Туган-Барановського (1994), яка має своїм центральним моментом питання про цінність грошей, особливо рельєфно виокремлює той факт, що цінність грошей – це позасвідомий стихійний продукт соціальної взаємодії. Тим самим вона певною мірою врівноважує перебільшення раціоналістичною теорією свідомої волі людей у виникненні грошей. Продуктивність цього підходу дозволила М. Туган-Барановському передбачити, що після Першої світової війни постане нова грошова система – система паперових грошей.

Висновки. З'ясовано, що проблема монетарної культури особистості має своїм підґрунтям вивчення ролі грошей в соціумі в рамках філософських, соціологічних, економічних та психологічних досліджень.

Визначено теоретичні основи вивчення особливостей монетарної культури. З проведеного аналізу випливає, що ми маємо справу з розмаїтістю підходів, що відбивають властивості монетарної культури як соціально-психологічного феномену.

Проаналізовано основні теорії грошей, які відіграли значну роль у розвитку теорії монетарної культури, оскільки у них гроші стали самостійним об'єктом дослідження, підкреслювалася значна соціальна роль грошей у суспільстві, описувалися соціальні значення, що містяться в грошах. Інститут грошей, виступаючи як одне із самих складних і багатofункціональних явищ, вимагає подальшого вивчення, що дозволить розкрити роль грошових відносин для будь-якого суспільства.

Перспективою подальшого дослідження є експериментальне вивчення особливостей монетарної культури жінок-підприємців, їхньої ролі у фінансово-економічній сфері сучасного суспільства.

Література

1. Зубіашвілі, І. (2019). Ставлення до грошей як важливий фактор соціалізації. *Проблеми сучасної психології*, 14. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011>
2. Карамушка, Л. М., & Ходакевич, О. Г. (2017). *Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей*: монографія. Київ : КНЕУ.
3. Мазараки, А. А. (2004). *Філософія денег*: монографія. Київ: Київ. нац. торг.- економ. ун-т.
4. Скринник, З.Е. (2006). *Гроші у вимірах комунікативних практик: соціокультурний аспект*: монографія. Львів: ЛБІ НБУ.
5. Туган-Барановський, М. І. (1994). *Політична економія. Курс популярний*. Київ: Наукова думка.
6. Шкребець, М. С. (2005). Специфіка грошової культури української молоді. Молодь в умовах нової соціальної перспективи. *Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції*. (Житомир, 17–18 травня 2006 р.). Ч. 1. Житомир. 50–52.
7. Adler, A. (2006). *The Individual Psychology of Alfred Adler*. H. L. Ansbacher and R. R. Ansbacher (Eds.). New York: Harper Torchbooks.
8. Aristotle. (2019). *Metaphysics*. Classics. mit. edu. The Internet Classics Archive. 30. January 2019.
9. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
10. Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press.
11. Davies, E., & Lea, S. (1995). Student attitudes to student debt. *Journal of Economic Psychology*, 16, 663-791.
12. Danziger, K. (1998). Children's earliest conception of economic relationships. *J. of Soc. Psychol*, 47, 231–240.
13. Furnham, A. (2018). School children's perception of economic justice: A cross - cultural comparison. *J. of Economic Psychol*, 8, 457 – 467.
14. Freud, S. (2019). *Character and Anal Eroticism*. London: Hogarth.
15. Fromm, E. (2002). *Escape from Freedom*. New York: Rinehart, & Co.
16. Hegel, G. (1929). *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte*, Band II, Meiner.
17. Habermas, J. (1985). *Der philosophische Diskurs der Moderne*. Frankfurt am Main.
18. Jahoda, G. (1979). The construction of economic reality by some Glaswegian children. *Europ. J. of Soc. Psychol.*, 9, 115 – 127.
19. Katona, G. (2018). *Psychological Economics*. New York: Elsevier.
20. Keynes, J. (2019). *Essays in Persuasion*. New York, W.W. Norton, & Co.
21. Marshall, H., & Magruder, L. (1960). Relations between parent money education practices and children's knowledge and use of money. *Child Devel*, 31, 253–284.
22. Marx, K. (1972). *Das Kapital*. Erster Band, in: Marx-Engels-Werke, Band 23. Berlin.
23. Moscovici, S. (2020). La théorie des représentations sociales, profondément ancrée dans les sciences sociales, est théorisée pour la première fois dans son ouvrage *La Psychanalyse, son image et son publi*. Grasset.
24. Lassarres, D. (1996). *Consumer education in French families and schools. Economic Socialization*. Cheltenham: Edward Elgar.
25. Lindgren, H. C. (1991). *The psychology of money*. Krieger Publishing Company. Malabar, Florid.
26. Simmel, G. (1996). *Philosophie des Geldes*. Leipzig: Duncker, & Humblot [The Philosophy of Money].
27. Skinner, B. F. (1978). *The Behavior of Organisms*. New York: Appleton-Century-Crofts.
28. Smith, A. (2002). *The Theory of Moral Sentiments*. Cambridge University Press.
29. Sutton, R. (2018). Behaviour in the attainment of economic concepts. *Of Psychol.*, 53, 37–46.
30. Strauss, A. (2020). The development and transformation of monetary meaning in the child. *Amer. Sociol. Review*, 53, 275-86.
31. Tang, T. (1997). The development of short money ethic scale. *Personality and Individual Differences*, 19, 809 - 16.
32. Weber, M. (2008). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkley: U. of California Press.
33. Zelizer, V. A. (2018). The Social Meaning of Mone. *American Journal of Sociology*, 95, 342–377.

References

1. Zubiashvili, I. (2019). Stavlennya do groshei yak vazhlyvyi faktor sotsializatsii [Attitude to money as an important socialization factor]. *Problemy suchasnoi psykhologii*, 14. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011> [In Ukrainian]
2. Karamushka, L. M., & Khodakevych, O. G. (2017). *Psykhologichni osoblyvosti stavlennya studentskoi molodi do groshei* [Psychological features of students' attitudes toward money]. KNEU. [In Ukrainian]
3. Mazaraky, A. A. (2004). *Fylosofyya deneg* [The philosophy of money]. Kyiv National University of Trade and Economy. [In Ukrainian]
4. Skrynnyk, Z.E. (2006). *Groshi u vymirakh komunikatyvnykh praktyk: sotsiokulturnyi aspekt* [Money in dimensions of communicative practices: socio-cultural aspect]. LBI NBU. [In Ukrainian]
5. Tugan-Baranovskyi, M. I. (1994). *Politychna ekonomia. Kurs populyarnyi* [Political economy]. Naukova dumka. [In Ukrainian]
6. Shkrebet, M. S. (2005). Spetsyfika groshovoi kultury ukrainskoi molodi [The distinctive features of the monetary culture of Ukrainian youth]. Molod v umovakh novoi sotsialnoi perspektyvy. *Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. (Zhytomyr, 17–18 travnya 2006 r.). Part. 1, 50-52. [In Ukrainian]

7. Adler, A. (2006). *The Individual Psychology of Alfred Adler*. H. L. Ansbacher and R. R. Ansbacher (Eds.). Harper Torchbooks.
8. Aristotle. (2019). *Metaphysics*. Classics. mit. edu. The Internet Classics Archive. Retrieved from 30. January 2019.
9. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
10. Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Belknap Press of Harvard University Press.
11. Davies, E., & Lea, S. (1995). Student attitudes to student debt. *Journal of Economic Psychology*, 16, 663-791.
12. Danziger, K. (1998). Children's earliest conception of economic relationships. *J. of Soc. Psychol*, 47, 231-240.
13. Furnham, A. (2018). School children's perception of economic justice: A cross-cultural comparison. *J. of Economic Psychol*, 8, 457-467.
14. Freud, S. (2019). *Character and Anal Eroticism*. Hogarth.
15. Fromm, E. (2002). *Escape from Freedom*. Rinehart, & Co.
16. Hegel, G. (1929). *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte*, Band II, Meiner. [In German]
17. Habermas, J. (1985). *Der philosophische Diskurs der Moderne*. Frankfurt am Main. [In German]
18. Jahoda, G. (1979). The construction of economic reality by some Glaswegian children. *Europ. J. of Soc. Psychol.*, 9, 115-127.
19. Katona, G. (2018). *Psychological Economics*. New York: Elsevier.
20. Keynes, J. (2019). *Essays in Persuasion*. New York, W.W. Norton, & Co.
21. Marshall, H., & Magruder, L. (1960). Relations between parent money education practices and children's knowledge and use of money. *Child Devel*, 31, 253-284.
22. Marx, K. (1972). *Das Kapital*. Erster Band, in: Marx-Engels-Werke, Band 23. Berlin.
23. Moscovici, S. (2020). La théorie des représentations sociales, profondément ancrée dans les sciences sociales, est théorisée pour la première fois dans son ouvrage *La Psychanalyse, son image et son publi*. Grasset.
24. Lassarres, D. (1996). *Consumer education in French families and schools. Economic Socialization*. Edward Elgar.
25. Lindgren, H. C. (1991). *The psychology of money*. Krieger Publishing Company. Malabar, Florida.
26. Simmel, G. (1996). *Philosophie des Geldes* [The Philosophy of Money]. Leipzig: Duncker, & Humblot. [In German]
27. Skinner, B. F. (1978). *The Behavior of Organisms*. New York: Appleton-Century-Crofts.
28. Smith, A. (2002). *The Theory of Moral Sentiments*. Cambridge University Press.
29. Sutton, R. (2018). Behaviour in the attainment of economic concepts. *Of Psychol.*, 53, 37-46.
30. Strauss, A. (2020). The development and transformation of monetary meaning in the child. *Amer. Sociol. Review*, 53, 275-86.
31. Tang, T. (1997). The development of short money ethic scale. *Personality and Individual Differences*, 19, 809-16.
32. Weber, M. (2008). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkley: U. of California Press.
33. Zelizer, V. A. (2018). The Social Meaning of Mone. *American Journal of Sociology*, 95, 342-377.

Відомості про авторку

Євсєєва Влада Володимирівна, аспірантка, здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, першого року заочного навчання, Київ, Україна

Yevsieieva, Vlada, PhD student, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9184-8870>

E-mail: vladaevseeva@gmail.com

Отримано 20 липня 2023 р.
Рецензовано 7 вересня 2023 р.
Прийнято 26 вересня 2023 р.